

УДК 72.036

С.М.Лінда

ПРОБЛЕМА РОЗУМНОГО ВИБОРУ – ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА ІСТОРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Постановка проблеми

Традиційно «періодом історизму» в архітектурі означають період, який охоплює у середньому II пол. XIX ст. Дослідження історизму стало вже звичним явищем, яке розкрилося нам у всьому своєму різноманітті та багатогранності у 90-х роках XX ст., коли значно зріс інтерес до вітчизняної архітектурної спадщини. Цей процес був стимульований не лише бажанням глибше пізнати ти власну культуру, але і процесами росту національної самосвідомості та прагненням надійно закріпитися у загальноєвропейській культурній орбіті загального історичного розвитку. Таким чином, II половина XIX ст. не є вже для нас «*tabula rasa*», а період достатньо досліджений. Проте, вивчення історизму породжує нові перспективи для дослідників, оскільки стає зрозуміло, що фундаментальні принципи розвитку суспільства і архітектури, як складової суспільного розвитку, є актуальні й сьогодні. Метою статті є продемонструвати, що ключова засада історизму II пол. XIX ст., а зокрема проблема розумного вибору стилю, є актуальна й для сучасного архітектурного розвитку України.

Стильовими аспектами архітектури історизму займалися багато закордонних дослідників, наприклад: А.Іконніков, Є.Кириченко, О.Борисова, П.Крачевський. Поки що ця тема мало висвітлена у вітчизняній літературі.

Обговорення проблеми

«Класичний історизм» та його теоретичне підґрунтя

У XIX ст. історизм став фундаментальною світоглядною категорією, яка сформувала підставу для складних процесів розвитку соціальних та природничих наук. Особливу роль у становленні історизму відіграв розвиток історичної науки. У цей час сформувався новий погляд на історію, де опис був замінений аналізом, де історію стали розглядати і розуміти як поступальний та єдиний причинно-наслідковий процес, у якому ні один епізод чи період не може бути вилучений або особливо виділений, у якому сучасність невід'ємно пов'язана із минулим та є зв'язком із майбутнім. Кожен народ усвідомив, що він також є творцем світової історії. Прагнення знайти своє місце у світовому історичному процесі – провідний лейтмотив розвитку історичних наук кожної нації у XIX ст. Зовсім не випадково друга половина XIX ст. є часом розквіту національно-визвольних змагань та хвилі чисельних повстань поневолених народів імперій.

Архітектура та архітектурне середовище у цей час стали сприйматися як один із засобів гармонізації життя, а деколи навіть засобом вирішення соціальних проблем. Однією із причин такого виняткового трактування архітектури стало нове відношення до неї не лише як до втілення технічного прогресу, але як до уособлення загального прогресу та досягнень цивілізації. Тому «багатостильна» архітектура стала втіленням нового відношення до історії, де архітектурні форми набули не лише художнього, але і пізнавального значення, а сучасна людина стала вважатися прямим спадкоємцем всіх завоювань світового здчества.

Важливим для розуміння періоду є трактування поняття «стиль», яке сформувалося у цей час в архітектурних та мистецьких колах. Саме поняття «стиль» було введено в історію мистецтва І.Й. Вінкельманом у II пол. XVIII ст. і на перших порах ототожнювалося з загальними уявленнями про мистецтво окремих історичних культур (єгипетський стиль, грецький стиль), а критерієм стилю стала ознака спільності побудови форми. У 30-х роках XIX ст. німецький мистецтво знавець К. Шнаазе поставив проблему стилю як певну систему форм, яка виражала загальний дух, настрої, світогляд і характер «власника» даного стилю, тобто епохи, нації, раси. У II пол. XIX ст. проблема стилю стала центральною у мистецтвознавстві і, особливо, у теорії архітектури. Фундаментальні праці були присвячені цій проблемі Г. Земпером, Ц. Далі, Е. Віолле-де-Дюком, Ш. Гарньє. Повністю ці ідеї були викристалізовані та викладені у працях Г. Вольфліна й А. Ріглія наприкінці XIX ст. Форма в архітектурі стала виразником архітектурного стилю. Зацікавленість вчених зосередилася на питаннях побудови форми у мистецтві та архітектурі і на закономірностях її розвитку. Вперше критерієм стилю був названий науковий критерій розвитку художньої форми, він був покладений в основу переосмислення всього процесу розвитку мистецтв, який став розглядатися як процес зміни і розвитку форми у мистецтві. Саме з того часу всю історію архітектури стали розглядати як історію зміни великих архітектурних стилів («історія без імен») на відміну від «вазарівської» описової історії архітектури, яка лише перераховувала імена здчих і визначні споруди [3].

У масовій архітектурній практиці сформувалося своє розуміння архітектурного стилю, який був також ототожнений з архітектурною формою, проте на рівні архітектурної деталі, мотиву, характерної орнаменталії, а проектування споруди у тому чи іншому стилі було зведене до завдання точно відтворити певні «стильні елементи». Найважливішими творчими завданнями архітекторів середини XIX ст. стало вивчення історичних стильових прототипів, розробка методів їх використання у архітектурно-будівельній практиці. Метою діяльності архітекторів став пошук нового стилю, який

відповідав би новим просторовим структурам, що виникли у результаті типологічної революції. Історизм мислення зумовлював пошук естетики нових типів будівель у стилях минулого, проте, найчастіше архітектурні системи архітектурних прототипів не відповідали новим об'ємно-просторовим рішенням. Єдино можливим було використати ці стилі-прообрази як своєрідний «будівельний матеріал» для вирішення актуальних завдань. Цілісна система стилю-прототипу була демонтована, а з неї видобуті характерні елементи-знаки, «символи» – архітектурні деталі, мотиви, орнаментика, які стали «ознаками» історичного стилю [4].

Практична сторона архітектури, які відображала динаміку та досягнення соціального прогресу, відокремилися від візуальних характеристик, які несли образну та художньо-естетичну цінність і стали «одежею» споруди. Моделювання цієї «одежі», уявлення про яку було тісно пов'язане з уявленням про поняття «стиль», у динамічних соціально-політичних ситуаціях активно пов'язувалося з ідеологією, політизувалося і часом набирало самостійного функціонального значення. Тому проблема обґрунтування вибору стилю-прототипу стала центральною теоретичною проблемою архітектури історизму: «Мета – будинку його ідея, вона повинна бути виражена всіма зовнішніми можливостями», «...кожний архітектурний твір повинен бути так представлений, щоб форма свідчила про його ідею» [7]. Історія архітектури перетворилася на «каталог форм, який достатньо переглянути, щоб вирішити, що є відповідним до певних цілей [7].

Теоретична проблема сучасного історизму

Розпад радянського функціоналізму завершився на початку 90-х років ХХ ст., коли була зруйнована монолітна стилістична система, а її місце зайняло багатостилля історизму, який активно почав освоювати все поле інформації культур минулого. Які ж підвалини цього процесу в архітектурі України сьогодні?

На референдумі 1 грудня 1991 р. 90% від загальної кількості голосуючих висловилися за незалежність України. Цей акт продемонстрував початок формування українців як політичної нації. Цей процес неминуче повинен супроводитися глибоким інтересом до власної історії. З'явилося безліч наукових розвідок, присвячених невідомим або свідомо невірно трактованим сторінкам історичної спадщини українського народу, були реабілітовані імена гетьмана Мазепи та Симона Петлюри, визнаний голодомор 30-х років ХХ ст., як акт голок осту українського народу тощо. Таким чином, національні процеси стали ключовим моментом у формуванні нової свідомості українців. Отже, сьогодні, як століття тому для «архітектури вибору», вся попередня історія зодчества стала полем для пошуку форм, пов'язаних із потрібними

асоціативними значеннями. У цьому процесі радикально змінилися методи діяльності архітектора. Здійснився перехід від спадковості, яка підтримувала традицію у творчості, до вільної побудови нових моделей, які ґрунтувалися на принципах різноманітності.

Серйозність проблеми стилю у сучасній архітектурній теорії наглядно демонструють ряд конкурсів, які передували будівництву майдану Незалежності у Києві. Майдан – головна площа столиці, епіцентр всіх найважливіших подій, тому стилю споруд та будівель майдану повинен був стати «найбільш українським», оскільки символізував цілу націю у період її народження та формування. Те, що Хрещатик став з 1990р. осередком проведення масових політичних акцій та зосередження економічного життя суттєво вплинуло на його вигляд. Починаючи з 1995р., відбувалися безконечні конкурси на спорудження тут пам'ятника Незалежності і реконструкцію вже однойменної площі [2]. У 1996 р. був оголошений конкурс на створення монумента Незалежності. Його передбачалося спорудити на місці демонтованого у 1993 р. пам'ятника Леніну. Після цього слідував марафон з 8-ми турів, який завершився майже безрезультатно, проте зрештою восени 2000р. урядом України спільно з мерією м. Києва було прийняте рішення про будівництво монументу і реконструкцію площі. Проектування і будівництво було доручене групі авторів під керівництвом О. Комаровського, який приймав участь у плануванні цієї ж площі у брежнєвські часи, і скульптора Анатолія Куца [2]. Основним композиційним елементом площі став монумент Незалежності, запроєктований у вигляді ритуальної корінфської колони 52-х метрової висоти, яку увінчує 9-ти метрова фігура дівчини у народному вбранні, що символізує нову Україну.

Пошук сучасного українського стилю став провідним мотивом у творчості київських архітекторів. Показовим є відомий проект житлового комплексу «Хвиля» на вул. Старонадницькій, 4в у Києві, споруджений у 2000 – 2001 рр. Я. Вігом. Повздовжній житловий дім з ефектною лінією даху і необароковими деталями завершують забудову, утворюючи з номенклатурними трьома висотками епохи «пізнього застою» містобудівельний ансамбль. Обмірковуючи прийняте вирішення Я. Віг писав, що його надихнули думки професора Добровольського, який присвятив багато часу розробці теми національного стилю в архітектурі: «...що ж таке національна українська архітектура?... вона, як ніяка інша архітектура світу, – пластична, рукотворна, майстерна. Один з її величних представників Петро Ковнір. Його архітектурні деталі – сандрики, наличники, колонки, орнаменти – настільки індивідуальні, що вважають «скульптурність» національною рисою, яка переросла в українське бароко». Я. Віг, захопившись фронтонами «зліпленими»

П. Ковніром у Лаврі, вирішив «поспілкуватися» з П. Ковніром сучасною мовою: «Як молодший з старшим, внук з дідом. В діда певний ритм мови, інтонація слів. Внук сприймає і як дзеркало відбиває дідові слова. Проникнувши в суть деталі, її трансформація набирає колосального значення – це мова, гострота сприйняття індивідуальних умов минулого» [5]. Перекладом на сучасну архітектурну мову теми українського бароко став будинок-«Хвиля», де використано розвинуті карнизи, потужну пластику виступаючих деталей. Мотив скульптурної архітектури з «сильним» завершенням трансформувався в образне вирішення сучасного об'єкта.

Пошук національного стилю став лейтмотивом для стильового вирішення житлового будинку з об'єктами соцкультобслуговування на просп. 40-річчя Жовтня, 68-А у Києві (Я. Віг, К. Алексєєва, 1999). У результаті творчого експерименту з'явилась нова морфологія, якій притаманна неовернакулярність, що продовжила пошуки українських архітекторів початку ХХ століття. Виразність композиції комплексу досягається поєднанням криволінійних завершень трьох секцій і домінуючими об'ємами трьох веж [1].

Зрештою, проблема стилю може і не набувати загальноукраїнських масштабів. Будь-який архітектор, працюючи «у стилях», неминуче стикається з проблемою: який же стиль обрати. Вирішення тоді є локальним, часто ґрунтується на зв'язку з контекстом та прагненням вписати нову будівлю в історичне середовище. Українське бароко надихнуло С. Єжова та В. Селиванова у формуванні стилю житлового будинку на вул. Січневого повстання, 10 у Києві. Автори писали: «Це феноменальне історичне місце. Не хотілось тут будувати авангарду. Найперше врахували сусідство з віллою К.Іспіланті (1798) і ввели масштабно примикаючу арку. Напроти – Слупський Миколаївський собор, прекрасний зразок українського бароко. Поруч – житловий будинок побудований І. Каракісом в стилі конструктивізму». Новим будинком хотіли підтримати історичну комунікацію епох, стилів і майстрів. Автори ввели криволінійні форми, цікаве поєднання вертикальних елементів та коміркової структури фасаду, який насичений безліччю архітектурних деталей. Цим переслідували ще одну мету: повернути архітектурну деталь житловому будинку, яка бала втрачена у 1950-х роках [6].

Висновки

Історизм II пол. XIX ст. поставив перед архітекторами безліч нових завдань, які були зумовлені історичним розвитком (ріст національної самосвідомості народів та формуванням нових національних держав), технічним прогресом (виникнення нових типів споруд та розвитком нової матеріально-технічної бази для будівництва), досягненнями гуманітарних та природничих наук (зокрема, історії та археології). Була знайдена нова

архітектурна мова, основою якої став стиль споруди, часто відокремлений від її просторової структури. Цей внутрішній конфлікт зумовив специфічне розуміння поняття «стиль», який став не лише «одежею» для споруди, але й її символом, естетичним виразником її функціонального змісту. Проблема вибору стилю стало головною теоретичною проблемою «класичного історизму».

Історизм сьогодні є домінуючою тенденцією розвитку української архітектури. Розквіт історизму був підготовлений об'єктивними процесами: формуванням України як незалежної держави і створенням української політичної нації, відкритістю українського суспільства для новітніх технічних досягнень та розвиток нових будівельних технологій, поступом в історичних науках. Таким чином, у 90-х роках ХХ ст. в Україні виникла ситуація надзвичайно подібна до європейської у добу «класичного історизму». Така ситуація підготувала ґрунт для залучення у творчість українських архітекторів надбання минулого. Звернення до історичної спадщини в актуальній творчості неминує породжує проблему: а, власне, на яке джерело орієнтуватися, що саме повинно стати прототипом. Відповідь на це запитання дає сам архітектор, керуючись власними переконаннями, у тому числі політичними, спираючись на знання історії та культури, власний життєвий досвід. Проте, провідним лейтмотивом залишається ідея, що саме архітектор обожає задекларувати у даній споруді. Отже, ідея, одягнена у символіку стилю будівля, як сотні років тому, залишається основною теоретичною проблемою зодчого сьогодні.

Список використаних джерел

1. А.С.С. – № 6. – 2000. – С.132
2. Волинко І., Дольченко С. «Україна» з Васильківської, 32 – Політика і культура. – 21-27 серпня. 2001. – № 30 (113). – С. 6 – 8.
3. Каплун А. И. Стиль и архитектура. – М.: Стройиздат, 1985. – 232 с.
4. Иконников А. В. Историзм в архитектуре. – М.: Стройиздат, 1997. – 557 с., ил.
5. Украинское барокко // А.С.С. – № 5. – 2004. – С.65
6. Украинское барокко // А.С.С. – № 5. – 2004. – С.67
7. Krakowski P. Fasada dziewiętnastowieczna // Prace z historii sztuki. – Warszawa – Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1981. – Z. 16. – S. 55 – 96.

Анотація

У розглядається питання вибору стилю в архітектурі історизму сучасної України. Проаналізовано історичні аспекти виникнення та розв'язання цієї проблеми. Визначено, що сьогодні в українській архітектурі склалася ситуація, подібна до архітектурної ситуації II пол. ХІХ ст., що зумовлює аналогічність процесів стилетворення.

Аннотація

В статье рассматривается вопрос выбора стиля в архитектуре современной Украины. Проанализированы исторические аспекты возникновения и решения этой проблемы. Определено, что сегодня в украинской архитектуре сложилась ситуация, характерная для развития архитектуры II пол. XIX в., что обусловило аналогичность процессов стилеобразования.

УДК 711.01

О.О. Панченко

ПОНЯТТЯ СИМЕТРІЇ

Ключові слова. Симетрія, теорія архітектури, поняття симетрії.

Постановка проблеми. У симетрії особлива роль в історії архітектури. Саме значення симетрії набагато ширше від симетричності правого і лівого. Слово симетрія походить від давньогрецького – домірність, рівновага, пропорційність, гармонія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням симетрії в науці і архітектурі займалися Г. Земпер, Н.Ф. Овчинников, Н.І. Смоліна, А.В.Шубніков.

Постановка завдання. Метою завдання є спроба розширити поняття симетрії та її значення для архітектури.

Виклад основного матеріалу. Слово симетрія походить від давньогрецького – домірність, рівновага, пропорційність, гармонія. У симетрії особлива роль в історії архітектури.

Традиційно термін «симетрія» співвідноситься по змісту з уявленням про порядок. У всіх архітектурних школах вона присутня, допомагаючи виявити спільні риси у спорудах, які розділені часом і простором. Історичний аналіз показує, що симетрія тісно зв'язана зі світосприйняттям людини, наприклад, у Стародавньому Єгипті орієнтація повздовжньої осі храмів була обумовлена поклонінню сонцю, в античності числові канони мистецтва співвідносились з уявленням про гармонію людини і природи, у часи бароко відкриття математики і астрономії надихали детальні розробки планувальних вісей, у століття Просвіти привело до орнаментальних симетричних планувань [1].

Герман Вейль, який стояв біля порогу вивчення симетрії, писав: "Симетрія – у широкому і вузькому значенні, в залежності від того, як ви визначите значення цього поняття, - являється тією ідеєю, за допомогою якої людина на протязі віків намагається зрозуміти і створити упорядкованість, красу і досконалість" [3, с. 37].